

La política de la memòria al País Valencià

Episodis contemporanis

Gustau Muñoz

Les vicissituds de la política de la memòria al País Valencià són analitzades per l'autor en clau històrica i política a partir d'exemples concrets (homenatges, commemoracions, erecció de monuments, ...) que han anat marcant l'escena política valenciana dels darrers anys.

Una bona mostra, paradigmàtica i terriblement eloqüent de l'actitud de la dreta valenciana representada pel PP envers els processos que hom ha anomenat de «recuperació de la memòria històrica», és tot el conjunt d'esdeveniments que es van viure a la ciutat de València entre el 25 d'abril i el 26 de maig de 2006. Com és ben sabut, el govern municipal de la capital del País es troba en mans del PP (que també controla el Consell de la Generalitat, les diputacions i molts altres ajuntaments). Aquell 25 d'abril l'associació cívica Fòrum per la Memòria del País Valencià denuncià públicament les obres que estava duent a terme l'Ajuntament al Cementiri General de València i que tenien com a objecte la construcció de 1030 nínxols damunt d'una zona del cementiri on hi ha les fosses comunes de la guerra civil, on jauen milers de morts sense identificar, milers de víctimes de la repressió, afusellats pels franquistes, però també combatents anònims, gent que va morir per causa dels bombardeigs de l'aviació franquista o com a efecte de la fam i la misèria dels primers anys de la postguerra. Les obres en qüestió implicaven, com és lògic, moviments de terres, destrucció de les fosses, dispersió de les restes humanes, perquè calia fer fonaments i edificar.

Davant la sol·licitud de suspensió de les obres presentada pel Fòrum, la resposta dels responsables de l'Ajuntament fou, d'entrada, una negativa obcecada, entre la rebequeria i la consigna política. La regidora de Cementiris, Maria Jesús Puchalt, afirmà literalment que l'Ajuntament no en faria ni cas. No hi va fer res que els grups de l'oposició municipal (PSPV i Esquerra Unida) se sumaren a l'exigència de paralització de les obres. Segons els responsables del PP, allà no hi quedaven restes humanes, i si algú denunciava les obres als jutjats la demanda no seria acceptada. «No hay motivo para paralizar las

obras porque ya no quedan restos. ¿Quiieren que les hagamos ahora las pruebas del ADN?» (Maria Jesús Puchalt). L'única mesura presa fou l'acceleració de les obres, que van començar a agafar un ritme frenètic.

Però vet ací que les coses s'enfilaren per un rumb diferent al previst i desitjat pel PP, acostumat des de fa anys i anys, des de les majories absolutes, a imposar les decisions de manera autoritària i amb poques explicacions, actuant simplement per fets consumats. El dia 2 de maig les obres al lloc de les fosses comunes, arran dels moviments de terres, van deixar al descobert restes humanes, ossos humans, entre els quals una pelvis. On segons havien insistit amb reiteració els responsables municipals del PP no hi havia cap resta humana, perquè les fosses estaven «buides», va aparèixer a la llum del dia la tràgica demostració de tot el contrari. Una fotografia de Manuel Molines publicada el 3 de maig a la primera pàgina del diari *Levante-El Mercantil Valenciano* (un periòdic que, per cert, va desenvolupar una tasca cívica i informativa cabdal en tot aquest afer)¹ permetia veure de manera

La recuperació de la memòria, una recuperació justa i equilibrada, és encara una tasca pendent, perquè hi ha sectors socials que se senten hereus dels franquistes, dels vencedors

gràfica i palesa la realitat de les coses i posava en evidència les mentides esbombades des del poder. Els esdeveniments es van precipitar i es va produir una veritable mobilització cívica i política a l'entorn de la recuperació de la memòria històrica, amb importants repercussions ciutadanes, com feia molt de temps que no s'havia vist a la ciutat de València.

Es van alçar moltes veus, entre les quals de familiars de víctimes de la repressió franquista soterrats en les fosses comunes. L'oposició municipal, socialistes i EU, va intensificar les crítiques i la presentació de mocions. Es van mobilitzar associacions i entitats. Esquerra Republicana i Esquerra Unida-Iniciativa van dur el tema al Congrés dels Diputats, demanant

la intervenció del Govern central. El dia 9 de maig la magistrada titular de la Sala número 2 de l'Audiència de València ordenava la suspensió de les obres. El 15 de maig en ratificava la suspensió i exigia, a més, una investigació i identificació de les restes existents a la fossa, que entenia com d'interès públic. Tot i l'obligat acatament de l'ordre del jutjat, el 18 de maig l'Ajuntament de València feia transportar 800 tones de terra procedent del Cementiri, però d'una zona contigua al quadrant on s'havien suspès les obres per manament judicial, a una pedrera de Sagunt en procés de recuperació, en qualitat de «terra vegetal» destinada a omplir els buits. Tanmateix, la intervenció del regidor d'EU Antonio Montalbán, que estava a l'aguait i donà avís, i una vegada més la publicació d'una fotografia impactant a la primera pàgina del diari *Levante-EMV*, suscità el paroxisme. En efecte, el 19 de maig apareixia una imatge on s'hi veia un grapat d'ossos humans inspeccionats per un policia municipal de Sagunt. En pàgines interiors una altra fotografia permetia veure cranis i altres restes humanes. L'Ajuntament de Sagunt rebutjà les 800 tones de terra, que van fer el viatge de tornada a València. La regidora de Cementiris declarà que tot havia estat «un error» i l'alcaldeessa Rita Barberà desviava les culpes a l'operari de la pala excavadora. Anunciava una investigació, però insistia en continuar les obres en aquesta zona. Tanmateix, l'oposició posava ja el crit en el cel i demanava di-

missions. El 21 de maig dues entitats cíviques denunciaven l'Ajuntament de València als jutjats per profanació de tombes. L'escàndol pujava de to, arribava a instàncies estatals i fins i tot a l'exterior, amb mocions al Parlament Europeu. Finalment, el 26 de maig, tot i que dos dies abans el Consell de la Generalitat presidit per Francisco Camps encara havia donat suport a Rita Barberà en aquest afer, l'Ajuntament de València anuncià que renunciava a fer obres en tota la zona de fosses comunes del Cementiri de València. Per primera vegada la pressió social i política havia fet retrocedir uns càrrecs polítics del PP, com els valencians, instal·lats en la suprema prepotència, en l'hàbit d'imposar les decisions amb posat autoritari, en conxorxa amb els poders econòmics i beneficiant-se de la profunda desmobilització d'una societat perplexa i desarticulada.

L'escàndol a què va donar lloc tota aquesta successió de fets acabà assolint una dimensió incòmoda pels seus instigadors principals. De fet, les mocions en diversos parlaments i actuacions relacionades van fer reaccionar moltes consciències adormides. Tot plegat ha posat de manifest una vegada més que la recuperació de la memòria, una recuperació justa i equilibrada, és encara una tasca pendent, perquè hi ha sectors socials que se senten hereus dels franquistes, dels vencedors, i es consideren impugnats, posats en qüestió, davant qualsevol replantejament no retòric o genèric, sinó efectiu, de fets relacionats amb la Guerra Civil i la repressió.

¿Com és possible, es podria preguntar, tanta insensibilitat, tanta arbitrarietat, precisament en un temps en què s'intenta reparar els mals de l'oblit, dels morts sense una tomba digna i reconeguda, quan es tracta d'identificar els cossos dels que jauen e les vores dels camins, quan es mira d'establir una mínima justícia de compensació? La resposta, ben mirat, no presenta massa secrets.

Convenia explicar una mica aquesta història (que certament ha impressionat l'historiador britànic Antony Beevor, que hi feia referència en un important article sobre la memòria del franquisme i el PP)² perquè diu molt de l'univers mental en què es troben instal·lats els polítics del PP valencians. I no sols els valencians, és clar. Però al País Valencià, en aquest terreny com en tants altres (la llengua, el medi ambient, el territori, l'especulació urbanística, la corrupció política o l'economia irregular) tot pren una dimensió espectral, forçada, extremada, simptomàtica i, fins a cert punt, patològica. Fa ja temps que els arguments novel·lítics de Ferran Torrent han estat superats, i de bon tros, per la realitat.

COMMEMORACIONS

Però la memòria històrica negada no és tan sols la de la Guerra Civil i la repressió franquista. No pot sorprendre, naturalment, que amb actituds com les que es desprenen dels episodis tot just ressenyats, no es puga esperar del PP valencià cap contribució simbòlica o més profunda

Aquests es consideren posats en qüestió, davant qualsevol replantejament no retòric o genèric, sinó efectiu, de fets relacionats amb la Guerra Civil i la repressió

a la reparació dels obllits de la transició, a la recuperació de la dignitat de les víctimes del franquisme, una exigència elemental de l'assentament democràtic definitiu. En molts pobles i ciutats, i en llocs de referència, subsisteixen monuments i làpides de l'època franquista. Com

Al País Valencià, en aquest terreny com en tants altres tot pren una dimensió espectral, forçada, extremada, simptomàtica i, fins a cert punt, patològica

a compensació, de vegades, i davant la pressió, els polítics del PP han acceptat la construcció de monòlits o monuments «a totes les víctimes», d'un i altre bàndol, en una tònica d'igualació que si humanament és acceptable, políticament no ho és. Perquè de cap manera no es pot acceptar que els referents simbòlics erigits per una democràcia no facen distinció entre els qui van lluitar per la llibertat i els qui van participar en una rebel·lió feixista que acabà amb la democràcia i la llibertat durant quatre dècades.

El lligam de la democràcia amb la República i la lluita anti-franquista, doncs, no és reconegut ni acceptat per aquesta dre- ta que no ha fet els deures propis d'una dre- ta democràtica, a l'alçada del temps i enmig del procés d'integració europea, un procés que arrenca precisament de la lluita democràtica contra els totalitarismes.

Els arguments per no assumir la memòria històrica democràtica poden ser recargolats. Així, a tall d'exemple, quan el Grup Parlamentari d'Esquerra Unida del País Valencià va proposar a les Corts Valencianes que 2006 fos declarat l'Any Ovidi Montllor com a mostra de reconeixement i homenatge a un artista cabdal del nostre país, que va fer una aportació artística important i que a més fou un exponent insubornable de compromís democràtic i nacional, trobà el suport dels socialistes, però la resposta del PP fou no sols negativa sinó també sarcàsticament reveladora. És evident que la memòria i la voluntat política, el passat i la realitat i els projectes què hom representa en el present, serveixen un lligam molt fort. I la figura d'Ovidi Montllor no podia encaixar amb l'imaginari d'un partit de dre- ta incapaç d'acomodar expressions culturals i socials mínimament dissonants, i que percep en termes schmittians, segons la dialèctica amic-enemic, no sols la política sinó també l'art i la cultura (sempre que no s'hi puga fer servir la maquinària propagandística per reconduir-los, sovint a còpia de molts diners, al projecte hegemònic).

No és precisament que les Corts Valencianes hagen estat gasives a l'hora de declarar Anys Commemoratius. De fet, n'han declarat potser massa i tot, i alguns han passat avall sense pena ni glòria. Així, el 1990 fou l'Any del Tirant, el 1997 l'Any d'Ausiàs March, el 1999 l'Any de l'Audiovisual Valencià, el 2000 l'Any dels Borja, el 2001 l'Any del Mestre Joaquín Rodrigo, el 2002 l'Any Viciàna, i el 2004 l'Any de Martin i Soler. En el camí s'hi han quedat propostes que per la raó (partidista) que fos no van prosperar, algunes prou sorprenents (1998, Azorín; 1993, Max Aub; 2005, publicació valenciana del Quixot). En aquest context, es pot pensar, ¿què hauria costat declarar el 2006 l'Any d'Ovidi Montllor, retre-li homenatge i tenir cura de la seua discografia? Doncs no va ser possible. La diputada (alcoiana, ai las!) M. Carmen Nàcher Pérez, del PP, ho argumentava així:

«Fins ara, el criteri sempre ha segut la commemoració a un termini més llarg de la data de naixement, mai de la mort de la personalitat rellevant (...).

Possiblement no siga un termini suficientment llarg comparat amb els aniversaris que abans s'han celebrat per a commemorar durant tot l'any eixa efemèrides i, a més, que resulta molt més apropiat celebrar l'aniversari del seu naixement que, en este cas, l'Ovidi va nàixer el 4 de febrer de 1942.

(...) Em pareix molt bé que es demanen homenatges a Ovidi però no ens oblidem de figures tan importants que també han contribuït en esta societat valenciana, com és Andreu Semper, humanista del segle XVI; Eduardo Victoria, que va ser un científic; Juan Gil Albert, que va ser un escriptor; Joan Valls, que va ser un poeta; Carmen Llorca, que va ser una escriptora; Amando Blanquer (...) i el senyor Cabrera o el senyor Laporta (...).»³

És palès que quan no hi ha voluntat d'entesa i manca la més mínima comprensió generosa de la realitat d'un país, d'arguments, no en mancaran. I s'arribarà, si convé, a l'extrem del sofisma desvergonyit, com en aquest cas.

HISTÒRIA, MEMÒRIA I POLÍTICA

El calendari civil valencià té dues dates cabdals: el 9 d'octubre i el 25 d'abril. La primera celebra la fundació del Regne de València, contada a partir de l'ocupació de València per les tropes de Jaume I el 1238. La segona commemora la desfeta d'Almansa l'any 1707, la pèrdua dels furs i de l'autogovern, de les restes de sobirania de què havia gaudit el regne medieval. La primera celebració ha estat en bona mesura patrimonialitzada per la dre- ta en termes d'oficialisme ranci (i d'agressivitat antidemocràtica paral·lela), que amaga tant com pot el contingut protonacional de la conquesta, l'origen de la població que es va assentar en terres valencianes, en un exercici d'ofuscació que només té la dèria d'amagar els orígens catalans de la població valenciana, amb les conseqüències culturals i lingüístiques corresponents. No en falten celebracions d'un caire molt distint el 9 d'octubre, però les forces d'esquerra i nacionalistes tendeixen a concentrar el seu esforç commemoratiu el 25 d'abril, una diada reivindicativa que pretén enllaçar el record del passat amb un programa, d'altra banda sempre difús i poc concret, per al futur.

De tota manera, aquesta mena de commemoracions, més enllà del ritual i el cansament de la reiteració, no deixen d'acusar el llast de l'escassa reflexió. Ningú no se'n recorda, per exemple, del destí que els esperava als musulmans valencians vençuts, els pobladors antics d'aquestes terres que van patir un

El lligam de la democràcia amb la República i la lluita antifranquista no és reconegut ni acceptat per aquesta dre- ta que no ha fet els deures propis d'una dre- ta democràtica

procés de marginació, exclusió, conversió forçada i finalment expulsió el 1609. Tot plegat un episodi de «neteja ètnica» o etnocidi sobre el qual no s'ha reflexionat de manera suficient, i que no ha estat narrat amb la precisió i la capacitat de comprensió que pertocaria. Alguna responsabilitat hi té, en aquest punt, la historiografia, que sovint es limita a fer càlculs de pèrdues i guanys (en relació al «progrés» de les forces productives) davant una catàstrofe que afectà un terç de la població valenciana. Com ha escrit la historiadora flamenca Christiane Stallaert: «La banalització de què és objecte el cas dels moriscos en la historiografia espanyola probablement dóna la raó als qui rebutgen la historització de l'Holocaust».⁴

Una política de la memòria més justa, democràtica i autèntica hauria de promoure una memòria crítica, més que no la sacralització del passat

Val a dir que a l'alçada dels temps actuals, quan el debat intel·lectual sobre l'experiència del segle xx s'ha articulat al voltant d'una reconsideració radical del passat, que s'estén cap als moments fundacionals de l'anomenada aventura de la modernitat, que arrenca amb l'expansió baix medieval, no sembla massa convincent commemorar de manera innocent. És clar que no hi ha commemoracions innocents, però caldria ser més conscients dels oblitats. Entre aquests, per exemple, el drama dels jueus valencians, expulsats, marginats, perseguits i cremats per la Inquisició. No podrà haver-hi una història completa del passat valencià sense tenir en compte les depuracions successives, la pruija per l'homogeneïtat que finalment va convertir en víctima també el poble valencià resultant.

Una política de la memòria més justa, democràtica i autèntica hauria de tenir tot això en compte i promoure una memòria crítica, més que no la sacralització del passat. En aquest sentit, la responsabilitat social dels historiadors és molt gran.⁵

La dreta al poder ha dut a terme una política de la memòria molt peculiar, basada en una relectura bastant forçada del passat valencià tendent a rebaixar-ne el contingut nacional i a subratllar els moments històrics en què aparentment es podia lligar castellanització amb una presumpta modernització. És el cas, tan debatut, del segle XVIII. Des que arribà al poder el PP valencià el 1995 mirà d'exaltar l'època de la Il·lustració valenciana. Un personatge llavors amb capacitat de decisió a les institucions culturals declarà: «*Todo lo relacionado con el siglo XVIII tiene prioridad*». I de fet la dèria culminà en la construcció d'un inversemblant Museu de la Il·lustració Valenciana, que a la vista de l'esquifida collita il·lustrada autòctona acabaria anomenant-se Museu Valencià de la Il·lustració, amb l'afegit posterior, per ampliar-ne els usos, «i de la Modernitat», i que al capdavall és un contenidor cultural que encara no ha trobat el seu espai i la seua raó de ser, però en el qual s'hi han invertit molts diners públics. (Però en el context de desmesura de la política valenciana d'infraestructures culturals, avui ha esdevingut gairebé un exemple d'austeritat).

Si fèiem el recompte de les iniciatives, publicacions, exposicions, congressos, etc., que s'ha dut a terme amb aquesta inspiració de fons, ens quedariem parats. Tot plegat amb la intenció de reduir l'abast i diluir la significació nacional i cultural de dos moments bàsics de la història valenciana: la plenitud cultural del segle xv i la Renaixença, iniciada coetàniament

amb la resta del domini lingüístic, però socialment ajornada fins els anys trenta i seixanta del segle xx.

FINAL

Malgrat la pressió institucional, el variat i complex paisatge valencià dóna mostra de vitalitat indisciplinada. Ací i allà iniciatives de signe absolutament contraposat marquen la pauta d'una trajectòria diferent.

El debat i la crítica, la impugnació de les visions apologetiques, és el terreny fèrtil en què de vegades es produeix l'encontre entre els historiadors rigorosos i un públic àvid de conèixer un passat sovint amagat o deformat. (Una deformació, entre el folklore i la manipulació barroera, que bat el ple en la forassenyada i ridícula promoció pública de productes d'ínfima qualitat com el musical *Balansiya* o el film *Tirante el Blanco*, que no són de cap manera excepcions o rareses).

L'aspiració crítica predomina de tota manera en les trobades, jornades i congressos universitaris com els del Fòrum de debats de la Universitat de València o de la Seu Universitària d'Alacant, de la Universitat d'Estiu de Gandia o dels Premis Octubre, que fan una aportació de difusió considerable i són un contrapunt indefugible. És el cas també, en relació amb la recuperació de la memòria de l'època franquista, de la tasca de moviments, presents a tot el territori, com el Fòrum per la Memòria, ja esmentat, o d'iniciatives locals tan exemplars com el programa «Les arrels de la memòria», que impulsa la historiadora Berta Rodrigo al poble d'Estivella (1300 habitants), on s'està catalogant el fons històric i formant un Arxiu de la Paraula, amb entrevistes gravades de gent gran que aporta el seu testimoni. O la recopilació documental que va dur a terme ACPV, que va reunir un ingent arxiu de la clandestinitat, avui dipositat a l'Arxiu Municipal d'Elx. O la tasca en aquest mateix sentit de l'Arxiu Històric de Comissions Obreres del País Valencià, mancat però de les ajudes més elementals.

Perquè podrà sobtar, però la peculiar política de la memòria a què m'he referit inclou una manca absoluta de cura pel que fa al patrimoni documental contemporani. I aquesta funció, que lògicament pertoca a les institucions públiques i que s'hauria de concretar en un Arxiu Nacional, ha estat assumida per grups i entitats, per la societat civil. Ens trobem, així doncs, davant una veritable política de *desmemòria*, programada per nodrir el conformisme en una societat mancada de referents. Les iniciatives de signe diferent, disperses però vitals, hauran de saber sumar esforços per capgirar decididament una trajectòria que ens duu directament cap al no res.

Ens trobem, així doncs, davant una veritable política de *desmemòria*, programada per nodrir el conformisme en una societat mancada de referents

NOTES

1. Vegeu, especialment, les àmplies informacions aparegudes al diari *Levante-EMV* els dies 3, 17, 19, 21, 24 i 27 de maig de 2006.

2. Anthony BEEVOR, «España debe levantar el manto de silencio», *El País* 25 de juny 2006, article aparegut inicialment a *Los Angeles Times* i al *Washington Post*, que comença així: «Al llarg de les darreres setmanes, a la ciutat de València hi ha ressorgit un període de la història d'Espanya sense resoldre, i s'ha demostrat una vegada més que totes les nacions segueixen presonerades del seu passat. L'alcaldeessa conservadora de la ciutat vol bastir un nou cementiri en un lloc en el qual hi ha 5.039 cossos soterrats: les restes d'esquerrans assassinats després de la Guerra Civil. Només a València hi van morir més de 26.000. En opinió de l'esquerra, això constitueix una ofensa a la memòria dels seus camaradas caiguts. Un intent de cobrir de ciment una fossa comuna política. Hi ha esclatat una baralla tremenda que ara ha arribat fins i tot a la Comissió de la Unió Europea».

3. *Butlletí Oficial de les Corts Valencianes*, Comissió d'Educació i Cultura, 9-5-06, p. 15.

4. Christiane STALLAERT, *Ni una gota de sangre impura*, Barcelona, Círculo de Lectores-Galaxia Gutenberg, 2006, p. 295.

5. Vegeu, pel que fa a aquesta qüestió, el pantejament rigorós i compromès alhora d'Enzo TRAVERSO, *Els usos del passat*, València, PUV, 2006.

Gustau Muñoz és editor de la revista *L'Espill*, Universitat de València.

Antonio Negri La diferència italiana	L'ESPILL23 TARDOR 2006
Josep Lluís Barona Ciència, democràcia i mercat global	
John M. Meyer Té futur l'ecologisme?	
Joan del Alcàzar Indigenisme, democràcia i pacte social	▲▲▲ L'ASSALT AL TERRITORI
Vicenç Rosselló, Territori i/o patrimoni	Josep M. Alcañiz
El decenni del taulell	Josep Sorribes Els vertaders costos del boom immobiliari
Violeta Tena Una elit a colp de paleta	Manolo Peris Un país sense llauradors?
Onofre Rullán Les Balears: amb tot, encara illes	▲▲▲ DOCUMENTS
Theodosius Dobzhansky En biologia res no té sentit si no és a la llum de l'evolució	Olympe de Gouges Declaració dels drets de la dona i la ciutadana
▲▲▲ Àlex Matas La modernitat fragmentada de Walter Benjamin	Justo Serna Sorprenent Sartre
Michael Saler Existeixen els intel·lectuals britànics?	▲▲▲ NOTES
Jürgen Boos La cultura catalana a Frankfurt 2007	Biel Mesquida Un escriptor europeu en llengua catalana diu
▲▲▲ LLIBRES	Jordi Muñoz Turisme i política: el gran debat
Artemi Cerdà La preocupació ambiental	Xavier Ferré Valencianisme econòmic
Salvador Company Pere Calders: la invenció d'una realitat	Publicacions de la Universitat de València •
Arts Gràfiques 13, 46010 València • Tel. 963 864 115 • a/e: lespill@uv.es	